

4. Гримашевич, Г. І. Система прислівника в Житомирській актовій книзі 1635 року (відприкметникові та відіменникові прислівники)» / Г. І. Гримашевич // Мовознавчий вісник : зб. наук. пр. / МОН України Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького; відп. ред. Г. І. Мартинова. – Черкаси, 2012. – Вип. 14–15. – С. 46–51.
5. Гриценко, П. Ю. Текст як простір вияву діалектних явищ / П. Ю. Гриценко // Збірник лінгвістичних праць : до 60-річчя проф. О. А. Колесникова. – Ізмаїл, 2000. – С. 9–15.
6. Громик, Ю. В. Прислівники відзайменникового походження у західнополіських говірках української мови : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Громик Юрій Васильович. – Луцьк, 1998. – 485 с.
7. Даценко, І. Б. Історія формування прислівників місця української мови : монографія / І. Б. Даценко ; відп. ред. В. В. Німчук. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2014. – 180 с.
8. Делюсто, М. С. Граматика говірки у світлі тексту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / М. С. Делюсто. – К., 2010. – 20 с.
9. Мартинова, Г. І. Функціонування обставинних прислівників у середньонадніпрянських говірках / Г. І. Мартинова // Мовознавчий вісник : зб. наук. пр. / МОН України Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького; відп. ред. Г. І. Мартинова. – Черкаси, 2014. – Вип. 19. – С. 6–14.
10. Німчук, В. В. Прислівник / В. В. Німчук // Історія української мови. Морфологія / ред. кол. В. В. Німчук, А. П. Грищенко та ін. – К. : Наук. думка, 1978. – С. 342–412.
11. Симонова, К. С. Українська мова в конфесійному письменстві XV ст. (на матеріалі «Четьї» 1489 року) / К. С. Симонова // Жанри і стилі в історії української літературної мови. – К. : Наук. думка, 1989. – С. 56–79.
12. Чепіга, І. Нове поповнення серії «Пам'ятки української мови» / І. П. Чепіга // Українська мова. – 2006. – № 1. – С. 113–117.

Стаття надійшла 02.04.2017 року

УДК 811.161.2'376.46'276.6:63-112

Василь Денисюк
(Умань, Україна)
e-mail: dvv2812@ukr.net

НАЗВИ ПОСАДОВИХ ОСІБ У ДІЛОВІЙ ДОКУМЕНТАЦІЇ XIV–XVI ст.

У статті на матеріалі актів купівлі-продажу XIV–XVI ст. досліджено лексику на позначення посадових осіб. Аналізовані пам'ятки в цій групі засвідчують як питомі, так і запозичені слова. У ділових текстах спостерігаємо своєрідний ієрархічний спад, спричинений розвитком інфраструктури діловодства: від уживання лексем на позначення посадових осіб високої / найвищої гілки влади у XIV ст. (князь, господарь, кроль та ін.) до лексем на позначення посадових осіб

місцевої гілки влади в документах XV–XVI ст. (войть, писарь, маршалокъ, владика, дякъ та ін.).

Ключові слова: українська ділова мова XIV–XVI ст., акти купівлі-продажу, лексика, початковий протокол, основна частина, кінцевий протокол.

Денисюк В. Названия должностных лиц в деловой документации XIV–XVI вв.

В статье на материале актов купли-продажи XIV–XVI в. исследована лексика для обозначения должностных лиц. В этой группе лексики засвидетельствованы как исконные, так и заимствованные слова. В деловых текстах наблюдаем своеобразный иерархический спад, вызванный развитием инфраструктуры делопроизводства: от употребления лексем для обозначения должностных лиц высшей / наивысшей ветви власти в XIV в. (князь, господарь, кроль и др.) до лексем для обозначения должностных лиц местной ветви власти в документах XV–XVI вв. (войть, писарь, маршалокъ, владыка, дякъ и др.).

Ключевые слова: украинский деловой язык XIV–XVI вв., акты купли-продажи, лексика, начальный протокол, основная часть, конечный протокол.

Denysiuk V. Names of officials in business documents of 14th–16th centuries.

Vocabulary to denote officials was studied in the article based on the material of the acts on sale of 14th–16th centuries. The author proves that studied texts are that kind of business documents where the names of officials belong to one of the main thematic groups. Analyzed documents in this group indicate both specific and borrowed words. It was found that the structure of acts on sale of 14th–16th centuries did not appoint a specific place to the names of officials: in most cases they were either in the initial record (it was a part of the formula for naming a person who bought/sold something or belonged to a government), or in the final one (while considering witnesses), and only occasionally – in the main part. It was made a conclusion about a peculiar hierarchical decline caused by the development of office management infrastructure: from the use of lexemes to denote officials of the highest / the highest branch of power in 14th century (князь, господарь, кроль, etc.) to lexemes for officials denotation of a local branch of power in the documents of 15th–16th centuries (войть, писарь, маршалокъ, владыка, дякъ, etc.).

Keywords: Ukrainian business language of 14th–16th centuries, acts on sale, vocabulary, initial record, main part, final record.

Діловій писемності належить важливе місце у з'ясуванні багатьох питань, пов'язаних із вивченням процесу становлення і розвитку української літературної мови. І. Огієнко, досліджуючи особливості формування української літературної мови, наголошував на важливому значенні ділової мови. Мовознавець, зокрема, писав: «... актова мова завсіди вела в нас перед у розвої мови літературної, бо все мусила відбивати живу народну мову. Значення т. зв. актової мови в історії розвитку української літературної мови дуже велике, першорядне, бо вона стала провідником живої нашої мови до мови літературної» [7, с. 97].

З часом роль діловодства зростала, а отже, все більше розширювалася сфера застосування ділової мови, що зумовило велике жанрове і

функційне розмаїття ділової писемності. Усе це окреслює нагальну потребу диференційного підходу до дослідження конкретних видів ділових пам'яток, оскільки в них по-різному репрезентовано ті чи ті лексичні, граматичні елементи книжно-писемної та народнорозмовної мови. Особливий інтерес у цьому аспекті становлять акти купівлі-продажу, що відрізняються змістом і мовним насиченням.

Діловій документації властиве використання різних тематичних груп лексики. Це, зокрема, стосується назв посадових осіб, які в різних за призначенням ділових документах можуть належати як до одного з основних шарів лексики, так і бути майже відсутніми, тобто перебувати на периферії лексичного складу окремого виду документа. На цьому неодноразово акцентували дослідники мови ділових текстів. Зокрема, Д. Г. Гринчишин указує на активне функціонування назв посадових осіб в актовій мові XIV–XV ст. [3, с. 31–52]. В. Й. Горобець, проаналізувавши лексичну систему староукраїнської мови XIV–XV ст., також наголошує, що «серед інших тематичних груп цей лексичний шар [адміністративна і суспільно-політична лексика] в актовій мові XIV–XV ст. займає найбільш значне місце» [2, с. 248]. У «Війтівських книгах» XVI–XVII ст. с. Одрехови, як зазначає І. М. Керницький, судово-адміністративна та суспільно-економічна лексика також представлена найбагатше [5, с. 92]. М. Л. Худаш, навпаки, пише, що в досліджуваних ним документах кінця XVI – початку XVII ст., які належали Львівському Ставропігійному братству, назв урядових осіб небагато [9, с. 114]. Н. І. Білан назви посадових осіб у духівництвах кінця XVII – XVIII ст. зараховує до лексики вузького стилістичного призначення [1, с. 161]. Нашу увагу привернули назви посадових осіб, місце цієї лексики в аналізованих текстах.

Докладну класифікацію *nomina personalia* в українській мові XVI–XVIII ст. у своїй праці запропонувала О. В. Кровицька. Дослідниця в названій групі виокремлює назви осіб за певним соціально-економічним становищем; назви осіб за певним суспільно-політичним становищем; назви осіб, пов'язані з адміністративно-державним управлінням, службовою діяльністю; назви осіб, пов'язані із судочинством, правовою діяльністю; назви осіб, пов'язані з релігією та церковним життям; назви осіб, що пов'язані з військовою справою. При цьому мовознавець наголосила, що не завжди існують підстави однозначно стверджувати про належність аналізованого слова до тієї чи іншої підгрупи [6, с. 7–9].

У досліджуваних актах XIV–XV ст. лексемами, що синкретично позначають назву посади та особу, яка обіймає цю посаду, є *воєвода*, *староста*, *кроль*, *господар*; у XVI ст. склад таких назв поповнюється словами *подъстаростии*, *писарь*, *врядникъ*, *возныи*, *во(и)нскии*, *су(д)я*, *маршалокъ*, *владыка*, *дьякъ* та ін.

Лексеми, що утворюють цю групу, різнорідні за походженням. Їх входження в українську мову зумовлено позамовним чинником – появою посад, позначуваних цими словами. Назви осіб, пов'язаних із церковною діяльністю, запозичені давно. До них належать запозичені через посередництво старослов'янської мови грецизм *дьякъ*, давньоверхньонімецьке *popъ*, а також питома лексема в церковнослов'янському мовному оформленні *владыка*. Через посередництво польської мови із середньовісньонімецької мови запозичено слово *войтъ*, з польської мови – іменник *маршалокъ*. Інші назви посадових осіб, засвідчені в досліджуваних текстах, є дериватами питомих лексем.

Акти купівлі-продажу XIV–XVI ст. є тим різновидом ділових документів, у яких назви посадових осіб належать до однієї з головних тематичних груп. Це зумовлено як статусом здійснюваної ділової операції, так і вартістю придбаного. Йдеться не тільки про фінансовий аспект, а й певною мірою про суспільно-моральний, бо в кожному акті маємо формулу застереження проти можливих подальших дій (зокрема й протиправних) з боку того, хто продав, чи його нащадків і родичів.

Структура актів купівлі-продажу XIV–XVI ст. не закріпила за назвами посадових осіб визначене місце: у більшості випадків вони ж були або в початковому (входила до складу формули називання особи, яка щось купила / продала, чи належала до уряду), або ж у кінцевому протоколі (при перераховуванні свідків), лише зрідка – в основній частині. М. М. Пещак, дослідивши структурну організацію грамот XIV ст., визначила, що називання осіб, від яких видавалися грамоти, зводиться в основному до п'яти базових формул: 1) *се я + ім'я*; 2) *а се я + титул + розкриття титулу або посади*; 3) *мы + титул + розкриття титулу або посади*; 4) *ім'я + божію милостію + титул чи посада*; 5) у непрямих відмінках на зразок *о(т) князя. о(т) Кестутя* [8, с. 17]. Мовознавець указала на цікаву особливість грамот XIV ст.: зазвичай формули називання осіб стоять на початку грамоти. Відсунення цих формул з першого місця викликане дотриманням суспільно-станової субординації. Якщо грамоти адресувалися володарю, то його ім'я й титул ставилися на першому місці, а найменування особи, від імені якої писалася грамота, – на другому [8, с. 17].

Для початкового протоколу аналізованих ділових документів властива неоднорідність, у якому формула називання особи може стояти як у середині, так і в кінці. Досить часто перед реченням із формулою називання особи стоїть інвокація – початкове речення, яке має виключно риторичне значення, не стосується суті документа, не розкриває його змісту [4, с. 82]. Зазвичай це символічний заклик до Бога чи Святої Трійці, напр.: *Во има оца и сна и стго дха. подь лѣтомь бжѣга нарожѣньга*

тисачего. трисотъ шистьцатого шостого. купилъ панъ петръ раѡцѡвський дѣдицтво (Р., с. 12; Г., с. 40); Во има ѡца и сѡа и стѡго дѡа. Аминь. бжѣєю млтью. и добрыхъ людии прыгазнью. исталаса торгувла. межи добрыми людми (Р., с. 25; Г., с. 56). У поодиноких випадках після символічного закликуну спостерігаємо контамінацію формул «се я + ім'я» та «а се я + титул + розкриття титулу або посади», напр.: Во има ѡца и сѡа и стѡго дѡа. Аминь. А се знаменито будь. и свѣдочно всѣмъ добрымъ людемъ што на тотъ листъ оуздратъ. А се та Фебрунь **воевода** перемышльчккии. познавамъ то нашимъ листъ. доброю волею своею и добрымъ оумышлѣниемъ своемъ. приходъши. пере наше обличье. и передъ земланы. Фанасии **влѡка** перемышльсккии и своєми крылошаны (Г., с. 106). У досліджуваних грамотах фіксуємо багато випадків, коли посадові особи посвідчують здійснення купівлі-продажу, напр.: Во има ѡца і сѡа і стѡго дѡа. а се та панъ мацина. **воевода** ілвовьсккии. освѣдчаю ть. тымъ листомъ. каждому доброму. передъ кымъ коли буде. тѣтъ листъ чтюнь (Р., с. 60; Г., с. 144); Во има бжѣе мы па^н и ва^н срѣ^нсккии **староста** русккии визнава^н то си^н наши^н листо^н (Р., с. 85); Мл(с)тию. бжѣєю. мы Стефа(н) **воевода** г(с)н(д)рѣ земли. мо(л)да(в)скои. чини(м) знаменито (УГ, с. 119); Постанови^вши се на ^вряде в за^нку гдрѣско^н житомир^нском передо ^нною, Себестияно^н Кавецьки^н по^нстарости^н житомир^нски^н Ива^н Боро^нко очевисто ку записова^ню до кни^н тыми словы вы^нна^н (АЖГУ, с. 63); Постановивши ся на вряде очевисто передо мною, Миколаемъ Каменьскимъ, **подъстаро(с)ти(м)** житомир(р)скимъ, ѡтъ его мл(с)ти пна Семена Дениска Ма(т)феевєцкогго, **старо(с)ты** житомир(р)скогго, устано(в)лєнымъ, по(д)даныи г(с)дрѣски(и) меццани(н) житомир(р)ски(и) на (и)мя Максимъ Иванови(ч) доброволне до книгъ тыми словы со(з)на(л) (АКЖМУ, с. 64–65); Постановивши ся очевисто на вряде г(с)дрски(м) житоме(р)скимъ передо мною, Миколае(м) Каме(н)скимъ, **подъстаро(с)ти(м)** житомир(р)скимъ, а передо мною, Ивано(м) По(д)гаецкимъ, **писаремъ**, – вря(д)ники житоме(р)ски(ми), ѡ(т) его м(л) пана Семена Дениска Ма(т)феевєскогго, **старосты** житоме(р)скогго (АКЖМУ, с. 145). В аналізованих ділових документах формула називання особи з лексемами на позначення посадових осіб у її складі виконує, крім прямої номінативної, ще й темпорально-локативну функцію, напр.: Во има ѡт(т)а и сѡа и стѡго дѡа. бжѣимъ истворѣньемъ. оу вѣки. аминь. исталоса подъ державою великого **крола** краковьскогго казимира. и **господара** рускоѣ землѣ. и сталоса при державѣ пана оты **старосты** рускоѣ землѣ оже купилъ панъ ватславъ дмитровьсккии дворище (Р., с. 18; Г., с. 44), на що вказує і дієслівно-прийменниково-іменникова конструкція сталоса подъ державою, сталоса при державѣ.

В українсько-молдавських грамотах XV ст. початковий протокол, як правило, складається з інвокації та формули називання особи, напр.: Во

имѣ ѿца и сѣна стѣго дѣха. трѣ(о)ица стѣаа и єдиносѣицаа. и нераздѣлимаа. се азъ ра(б) влѣ(д)кы моего ісѣу хѣа. іѿ Стефа(н) **воевода** бжїєю мѣ(л)стїю. **з(с)н(д)рѣ** земли молдавскои (УГ, с. 127); Въ има ѿца и сѣна и стѣго дѣха. трѣ(о)ице стѣаа и єдиносѣица и нераздѣлимаа. се азъ ра(б) влѣ(д)кы моего іѿ хѣа. іѿ стефа(н) **воевода** бжїєю мѣ(л)стїю. **з(с)н(д)рѣ** земли молдавскои (УГ, с. 129).

Проте наявні грамоти, у яких у початковому протоколі при називанні особи не використовується лексема на позначення особи за посадою, а маємо лише слова *пань*, *пани* як ознаку ввічливості, напр.: *Въ лѣто шести тисащное шистьдесятъ семое. купилъ пань петрашъ дѣдицтво в анъны радивоньковои* (Г., с. 34).

Досліджувані акти купівлі-продажу засвідчують, що в основній частині лексеми на позначення посадових осіб уживалися зрідка. У більшості випадків – це межа основної частини і кінцевого протоколу, коли йшлося про свідків здійсненої ділової операції, напр.: *прода(л) ѿсподарю своєму **кнзю** иваноу василеви(ч) ѿстрозко(м) ... при то(м) бы(л) велико(з)[о] **корола** землани(н) па(н) мишко глускїи, а па(н) пашко миткови(ч) **воевода** ѿстрозкїи, а па(н) игна(т) промчѣикови(ч), а па(н) катуна **маршалко кнза** ивановъ ѿстрозко(з)[о], а па(н) петра(ш) верботи(ч)* (УГ, с. 41); *а на то свѣдкы при то(м) были тогды землане королевскыи на има пань ѿнанья вачковичъ и **кнзь** по(у)тата и пань зѣнко лово(у)ньскыи и пань мишко гло(у)скыи а **кнза** юрьєвы(х) **боарѣ** бы(л) при то(м) пань патрикѣи краєвскыи и па(н) га(в)рило **маршалко** к его а пань митко **воевода** подоланскыи а пань ивашко дадко дѣтїи **кнза** юрьєвы(х) а па(н) томко мѣщанинъ ло(у)цкыи а пань ацко берестискыи мѣщанинъ а пань ѿко(у)шко а пань стецко лисовичъ **боари(н) кнза** михаїла чорторыиского а пань сенюта **боари(н) кнза** ивана ѿстрозкого а па(н) микита* (УГ, с. 40); *... прода(л) есми пля(ц) ... его м(л) па(н)у Бо(з)дану Костюшковичу Хобо(л)стовскому, су(д)и зе(м)скому повѣту Воло(ди)ме(р)ского* (ВГ, с. 35); *... просил-о(м) ѿ приложе(н)е печате(и) до сего листу моего и(х) мл(с)ти пано(в) з(с)дна **владыки** володїме(р)ско(з)[о] и бересте(и)ского Феѿдосїа а пна Миха(и)ла Васи(л)евича Ду(б)ницко(г)о, **дѣяка** ка(н)цлерее з(с)дрѣское, побо(р)цы земли Во(л)ы(н)ское, **воита** володїме(р)ского, а пна Якїма Васи(л)евича, **писара** замку Володїме(р)ского* (ВГ, с. 39); *пна Ивана Пе(т)ровича Калусо(в)ского, су(д)ю кгро(д)ского володїме(р)ского* (ВГ, с. 45); *А при томъ были ... па(н) Гневошъ Стрыжевскыи(и), во(и)нскыи(и) веницкыи(и),... пань Жда(н) Щениевскыи(и), **возны(и)** кїевскыи(и)* (АКЖМУ, с. 150).

Уживання лексем на позначення посадових осіб у власне основній частині репрезентовано кількома діловими текстами, напр.: *... продала ... е(з)[о] мл(ст) **кнзю** Алекѣса(н)дру Федоровичу Чо(р)торысѣкому, **воеводе** во(л)ы(в)скому* (ВГ, с. 52). Один з них – грамота, де поєднано кілька

ділових актів від імені кожного з учасників операції, напр.: *его мл(с)ти пану (Северину) Судимо(н)товича Кропивниці(му), писару земському брасла(в)ському (АКЖМУ, с. 145); Которы(и) ли(ст) сама (ж) пни Шта(н)ковая, взявши з рукъ пана писара зе(м)ского браславського (АКЖМУ, с. 146); пану писа(р)у подала и черезъ возного воєво(д)ства Киевско(г)[о] пана Ждана Щениевско(г)[о] завела (АКЖМУ, с. 147). Ця грамота є єдиним випадком, коли назву посадової особи вжито при описі меж, напр.: у воєво(д)стве Киевски(м) границею ѿ(т) имене(и) велмо(ж)ного пна его м(л) княжа(ти) Косте(н)тина Штрозского, воєводи Киевско(г)[о], маршалка земли Волинское (АКЖМУ, с. 146).*

Якщо особа була письменною та обіймала високу посаду, то вона сама писала акт купівлі-продажу, а свою посаду зазначала в початковому протоколі одразу ж після антропонімійної формули. Інші назви посадових осіб трапляються тільки при перераховуванні свідків, тобто на межі основної частини і кінцевого протоколу, напр.: *Я, Микола А(н)дрееви(ч) Збара(ж)ски(и), староста кремьяне(ц)ки(и), визнава(м) самъ на себе мои(м) листо(м) ... А для лепшого сведо(м)я и (т)ве(р)дости того моего листа ѿ приложе(н)е печате(и) проси(л) есми и(х) мл(с)ти пано(в) а приятеле(и) моихъ пна Миха(и)ла Федоровича Се(р)бина Хорохори(н)ского, по(д)ко(мо)рського повету Луцько(г)[о], пана Гаврила Бокия, су(д)ю зе(м)ско(г)[о] повету Луцько(г)[о], а пна Пе(т)ра Ти(х)новича Киселя, горо(д)ничо(г)[о] вите(б)ско(г)[о] (ВГ, с. 69–70).*

Зафіксовано грамоти, написані освіченою людиною, проте яка не вказала своєї посади. У таких актах лексеми на позначення посадових осіб спостерігаємо тільки при перераховуванні свідків, напр.: *... мл(ст) вл(д)ка володима(р)ски(и) и бересте(и)ски(и) Феодосе(и), па(н) Василе(и) Пе(т)рови(ч) Загоро(в)ски(и), ма(р)шало(к) г(с)дрски(и) горо(д)ничи(и) володима(р)ски(и), а пнъ Ива(н) Гулеви(ч) (ВГ, с. 75–76); ... и(х) мл(с)ти пно(в) а приятеле(и) мои(х) его мл(с)ти пна Богдана Костюшковича Хобо(л)товско(г)[о], су(д)ю зе(м)ского повету Воло(д)ме(р)ско(г)[о] (ВГ, с. 145); ... и(х) мл(ст) пна Бо(г)дана Ко(с)тю(ш)ковича Хобо(л)товско(г)[о], су(д)и зе(м)ско(г)[о] володима(р)ского, пна Васи(л)я Якови(ц)ко(г)[о], пана Романа Ма(р)ко(в)ского а пна Де(м)яна Мокре(н)ского, во(з)ного повѣту Воло(ди)ме(р)ского (ВГ, с. 172).*

Досліджувані документи яскраво демонструють розвиток інфраструктури діловодства, що, своєю чергою, репрезентуючи локальні особливості у складанні актів купівлі-продажу, стало визначальним у використанні тієї чи тієї тематичної групи, зокрема назв на позначення посад на посадових осіб. Ідеться про те, що в актах купівлі-продажу, складених у великих містах (як-то Житомир, Володимир, Луцьк та ін.), ця тематична група репрезентована значною кількістю лексичних одиниць. Натомість у малих населених пунктах, наприклад с. Одрехови,

спостерігається використання меншої кількості лексем, та й то тільки тих, які репрезентують місцеву гілку влади. В актах с. Одрехови назви посад засвідчено переважно в початковому протоколі, напр.: *Стало са єсть пре(д) оса(д)цоу одре(х)вьскы(м) пре(д) пано(м) га(л)ко(м) и пре(д) приса(ж)ники ставши ива(н) глоде(н)скы(и) доброво(л)не зозна(л) то иже о(н) прода(л) ролю свою грицеви сынови бринциномуу* (Акти, с. 41); *Сталаса єсть то(р)гу(в)ла преде(м)ну пре(д) оса(д)цу иже купи(л) ла(н) снѣ го(л)дышу(в) рулю Федо(р)ка* (Акти, с. 46); *Ста(в)ши обли(ч)не пре(д) пана гри(ц)ка о(д)рехо(в)ско(г) пре(д) оса(д)цоу та(м)же и пре(д) право о(д)ре(х)хо(в)скы(и) ктуры на ты(м) сѣдѣли ива(н) леце(в)я суда пра(в)ны(и)...* (Акти, с. 52); *Стану(в)ши обли(ч)нѣ и доброво(л)нѣ ива(н) снѣ ва(с)ку(в) роже(н)ку(в) пре(д) пана гри(ц)ка оса(д)цу о(д)рехо(в)ско(г) и пре(д) зупо(л)ное право одрехо(в)ское* (Акти, с. 70) чи в кінцевому протоколі, напр.: *А при ты(м) бы(ли) и на ту(м) сѣдѣ(ли) в правѣ ива(н) леце(в)я суда пра(в)ны(и) ...* (Акти, с. 51); *... и на ты(м) сѣдѣли присажници фе(до)рѣ гомы(н)да и(л)ла(ш) голу(б)ко...* (Акти, с. 63); *... на ты(м) сѣдѣло право о(д)рехо(в)скы. ива(н) лецева. суда пра(в)ны(и)...* (Акти, с. 71); *... на ту(м) сѣдѣли приса(ж)ници права о(д)рехо(в)ско(г) ва(н)цо хами(л)ча ...* (Акти, с. 81). Тільки в поодиноких випадках лексеми на позначення посадових осіб засвідчено в основній частині, напр.: *... одьдалючи вишы(т)кы(х) свои(х) пото(м)ку(в) и дѣтїи свои(х) якъ гри(ц) таки(ж) и ти(м)ко и по(н) федо(р)* (Акти, с. 47); *... а половица на оура(д) его м(с)ти пана старости* (Акти, с. 49).

Отже, досліджувані тексти презентують другий етап формування лексичної мікросистеми «назви посадових осіб» та засвідчують кількісні зміни в її складі. В актах купівлі-продажу XIV–XVI ст. спостерігаємо своєрідний ієрархічний спад, спричинений розвитком інфраструктури діловодства: від уживання лексем на позначення високих / найвищих посадових осіб у XIV ст. (*князь, господарь, кроль* та ін.) до лексем на позначення посадових осіб місцевої гілки влади в документах XV–XVI ст. (*войть, писарь, маршалокъ, владика, дьякъ* та ін.).

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ ДЖЕРЕЛ ДОСЛІДЖЕННЯ

АЖГУ – Акти Житомирського гродського уряду. 1590 рік. 1635 рік / підг. до вид. В. М. Мойсієнко. – Житомир, 2004. – 251 с.

АКЖМУ – Актова книга Житомирського міського уряду кінця XVI ст. (1582–1588 рр.) / підг. до вид. М. К. Бойчук. – К. : Наук. думка, 1965. – 191 с.

Акти – Акти села Одрехови / упоряд. І. М. Керницький, О. А. Купчинський ; відп. ред. Л. Л. Гумецька. – К. : Наук. думка, 1970. – 260 с.

ВГ – Волинські грамоти XVI ст. / упоряд. В. Б. Задорожний, А. М. Матвієнко. – К. : Наук. думка, 1995. – 248 с.

Г. – Грамоти XIV ст. / упоряд. М. М. Пешак. – К. : Наук. думка, 1974. – 255 с.

Р. – Южнорусскія грамоты, собранныя Владим. Розовымъ. Т. 1. – К., 1917. – 176 + 75 + IX с.

УГ – Українські грамоти XV ст. / підг. тексту, вст. ст. і комент. В. М. Русанівського. – К. : Наук. думка, 1965. – 164 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Білан, Н. І. Структурно-стильові та лексико-семантичні особливості заповітної документації (на матеріалі духівниць кінця XVII – XVIII ст.) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Білан Надія Іванівна. – К., 2003. – 215 с.
2. Горобець, В. Й. Адміністративна і суспільно-політична лексика / В. Й. Горобець // Історія української мови. Лексика і фразеологія / відп. ред. В. М. Русанівський. – К. : Наук. думка, 1983. – С. 248–269.
3. Гринчишин, Д. Г. Із спостережень над адміністративно-юридичною лексикою в українських грамотах XIV–XV ст. / Д. Г. Гринчишин // Дослідження і матеріали з української мови. – К. : Вид-во АН УРСР, 1962. – Т. 5. – С. 31–52.
4. Єдлінська, У. Я. Із спостережень над формою українських грамот XIV–XV ст. / У. Я. Єдлінська // Дослідження і матеріали з української мови. – К. : Наук. думка, 1964. – Т. 6. – С. 81–90.
5. Керницький, І. М. Судово-адміністративна і суспільно-економічна лексика «Війтівських книг» XVI–XVII ст. с. Одрехови колишнього Сяноцького повіту, на Лемківщині / І. М. Керницький // Дослідження і матеріали з української мови. – К. : Наук. думка, 1964. – Т. 6. – С. 91–108.
6. Кровицька, О. В. Назви осіб в українській мовній традиції XVI–XVIII ст. Семантика і словотвір / О. В. Кровицька. – Львів, 2002. – 213 с.
7. Огієнко, І. Історія української літературної мови / І. Огієнко. – К. : Либідь, 1995. – 296 с.
8. Пещак, М. М. Стиль ділових документів XIV ст. (структура тексту) / М. М. Пещак. – К. : Наук. думка, 1979. – 267 с.
9. Худаш, М. Л. Лексика українських ділових документів кінця XVI – початку XVII ст. (на матеріалі Львівського Ставропігійського братства) / М. Л. Худаш. – К. : Вид-во АН УРСР, 1961. – 164 с.

Стаття надійшла 07.03.2017 року

УДК 811.161.2'282

Наталія Дяченко

(Житомир, Україна)

e-mail: dyachenkonatali@gmail.com

НОМІНАТИВНІ ПОЛЯ НАЗВ ЧАСТИН РУКИ В УКРАЇНСЬКИХ ДІАЛЕКТАХ

У статті представлено лексеми на позначення частин руки в українських діалектах, описано їхні номінативні поля, з'ясовано мотивацію використання цих назв у вторинній для них номінативній функції.